

**МАРИЯ ДОБРОДЕЕВА**  
**РОМАНЪТ НА ВИКТОР ЮГО**  
**„ДЕВЕТДЕСЕТ И ТРЕТА**  
**ГОДИНА“**

Превод от руски: Никола Шивачев, 1979

[chitanka.info](http://chitanka.info)

Виктор Юго... Може би нито едно име във френската литература не буди толкова много асоциации, както литературни, така и исторически и политически. Нито един френски писател не се е ползвал приживе с такава известност, с такава преклонение и с такава омраза. Творчеството на Юго, ярко, богато, противоречиво, е въплътило мисълта на цял век, чието звънко ехо, според собствения му израз, е бил поетът, чиито мечти, илюзии, заблуждения, прозрения и омраза, опасения и надежди той е изразил по-пълно от всеки друг.

Той влезе в литературата заедно с раждащия се романтизъм, утвърди това направление във френската поезия и проза и му остана верен през целия си дълъг живот.

Последният роман на В. Юго „Деветдесет и трета година“ се е появил през 1874 година. Великият романтик се е приближавал към края на жизнения си път. Назад е сложната творческа и политическа еволюция от младежките славословия на монархията, от изопаченото и тенденциозно изобразяване на дейците на Конвента в романа „Бюг Жаргал“ (1820) до осмислянето на най-великото събитие във френската история — революцията от 1789 година. В залеза на живота си художникът с пълно основание е казал за себе си: „От всички изкачвания, водещи от мрака към светлината, най-благородното и най-трудното е да се родиш аристократ и роялист и да станеш демократ.“<sup>[1]</sup>

Свидетел на три революции, на реакционния държавен преврат, на националното поражение на Франция във френско-пруската война, Юго никога не е бил равнодушен наблюдател. Въпреки своите политически заблуждения и либерални илюзии, каращи го понякога да се стъписва пред жестокостта на революцията и неизбежността на насието, Юго винаги е бил на страната на унижения, оскърбен и страдащ народ, за което красноречиво говорят най-хубавите му произведения, особено тези, създадени в трудните за поета години на политическо изгнание (1851–1870). „Клетниците“, „Човекът, който се смее“, пламенните памфлети „Наполеон малки“ и „История на едно престъпление“, политическата лирика „Възмездия“ и „Легенди на вековете“, мъжествените изказвания на поета в защита на комунарите му донесоха световна слава. Юго е бил наречен „съвестта на народите“. „Старческият глас не е познавал умора, издигайки се в защита на справедливостта. Виктор Юго е бил възвестител на човечността“ — писа Ромен Ролан в статията „Старият Орфей“. В

изгнание Юго замисля гигантска трилогия, чисто политическа по своята идея. Първата част е трябвало да смъкне аристокрацията пред общественото мнение, втората — да удари самите основи на монархията, а третата — да провъзгласи републиканските истини. Може да се смята, че написаната по-късно „Деветдесет и трета година“ е завършваща част на трилогията („Човекът, който се смее“ може да се разглежда като първа част, а втората не е била написана).

1793 година във Франция (а по-точно периодът от 2 юни 1793 година до 27 юли 1794 година) е най-важният етап в историята на френската буржоазна революция. В. И. Ленин казваше, че през 1793–1794 г. „Конвентът е бил именно диктатура на низините, т.е. на най-ниските слоеве на градската и селската беднота“, в Конвента тогава е господствувала напълно и абсолютно не едрата и средната буржоазия, а обикновеният народ, беднотата, т.е. именно това, което ние наричаме „пролетариат и селячеството“<sup>[2]</sup>.

Якобинците са представлявали блок на напредничавата революционна буржоазия и плебейските маси на Франция. От хода на събитията якобинците са били принудени да вземат властта в оня момент, когато положението на Франция и на революцията е било особено тежко. Във Вандея се е разгарял контрареволуционен бунт, европейската реакция е настъпвала срещу Франция отвън. Враговете на френския народ и на революцията след 31 май с увереност са твърдели, че тържеството на аристократическата контрареволуция във Франция е неминуемо. Те са се готвели да разделят Франция между Австрия, Прусия и Англия. Но са се излъгали.

Народните маси са оказвали натиск върху якобинския Конвент, като са го заставяли да изпълнява волята им. Под ръководството на якобинците френският народ е довел докрай делото на буржоазната революция, разбил е вътрешните и външните врагове и, защитавайки независимостта на Франция, спечелил е за нея положение на първокласна държава и не само е накарал европейските държави да признаят Френската република, но им е продиктувал условия за почтен и изгоден мир.

Такава е реалната 1793 година. А каква е 1793 година, изобразена в романа на В. Юго?

Драматизмът на историческите процеси и трагизмът на личностите — концентрираните изразители на тези процеси — винаги

са привличали художниците. Обаче едва ли ще се намери макар и едно художествено произведение, написано на исторически сюжет, за което може да се каже, че е адекватно на историческата действителност. Желает ли художникът или не, социалната принадлежност, условията на другата историческа епоха, личният жизнен опит и творческият метод определят неговото възприемане на миналото.

Историческият роман във френската литература е явление, което разцъфтя буйно през епохата на романтизма. И все пак „Деветдесет и трета година“ заема тук особено място. У Юго историята не е декорация, поставяща в рамка приключенията на героите, както у Дюма. Тя не се свежда до фон (макар и много достоверен), върху който ярко се очертава фигурата на главния герой с неговите радости и страдания, съмнения и противоречия, както у Виньи или дори в историческите драми на самия Юго.

В „Деветдесет и трета година“ Юго несъмнено е изразил дълбоките си лични преживявания, свързани с идеите на Комуната, стремежа си да разбере историческите събития и закономерностите на революционната борба. Закономерности не само политически и социални, но и етични. Този комплекс от задачи, които си е поставил писателят, е определил и характера на произведението, съчетаването в него на два аспекта — социално-исторически и морален, и в значителна степен преобладаването на последния.

„Деветдесет и трета година“ е трудно да се нарече роман в традиционното разбиране на тази дума. Неслучайно буржоазната преса се е нахвърлила върху новия роман на Юго с поток от ругатни. „Нито типове, нито интрига. Това не е роман и не е история, а е серия от картини, повечето от които напомнят грубо нарисувани табели“ — на различни гласове са повтаряли „Le Monde“, „La Presse“, „La Revue des Deux Mondes“ и др. след излизането на романа. Негативизмът на критическите изказвания се определя не само от идеологически причини. Романът „Деветдесет и трета година“ е бил явление двойно анахронично (в етимологическия смисъл на тази дума). От една страна, това произведение е типично романтическо по форма и по нажежаване на чувствата и страстите, появило се, когато романтизмът с неговата ярка устременост в бъдещето е отишъл в миналото и е започнало дори изместването му от големия реализъм. Същевременно „Деветдесет и трета година“ в известен смисъл е роман от нов тип,

роман на идеи, от който през главата на натуралистите се протяга нишка към съвременния роман-притча. В това произведение няма главен герой, чиято съдба да бъде в центъра на повествованието, няма толкова типичната за романа любовна интрига; Лантенак, Симурден и Говен интересуват автора не толкова като личности с една или друга биография, с едни или други черти на характера, колкото като изразители на основните доминиращи идеи, които авторът иска да донесе до нас. Истинският герой на романа е историята на Франция, а по-точно един от нейните повратни пунктове — героичната и кървава 1793 година, създавана от френския народ и неговите врагове.

В. Юго е писал своя роман с добросъвестността на учен-историк и страстта на романтик. Той е изучил огромно количество материали, документи, факти, събития. Взел за сюжет само един епизод от френската революция — контрареволуционния бунт във Вандея, писателят е съумял да изрази както същността на френската буржоазна революция, така и своето отношение към това велико събитие от френската история. Тази двойна задача е и определила построяването на романа като огромна антитеза. Но похватът на антитезата, която пронизва цялата структура на романа, губи тук характера на изключително литературен похват, защото антитетична по своята същност е описваната епоха. Историческите катаклизми, подобни на Великата френска революция, разкриват всички противоречия, които се крият в човека и в обществото. Лице срещу лице са застанали умиращото минало и раждащото се в мъки бъдеще, революцията и контрареволуцията, защитниците на монархията и борците за демокрация, просветата и невежеството, доброто и злото, слезли от метафизическите си пиедестали, за да направят избор между принудителната жестокост на момента и абсолютното милосърдие и човечността.

Още първите страници на романа ни потапят във водовъртежа на събитията от гражданската война. Бретонският селянин е измъчен и невежествен. Той има само парче земя, за да се храни, и гората, за да се крие от преследвания. В продължение на много столетия той страда от деспотизма, от нашествията на завоевателите, от жестокостите на феодалите и от религиозните войни. Свикнал да се подчинява робски на трите идола — на краля, на сеньора и на свещеника, — бретонският селянин не е могъл нито да разбере, нито да приеме революцията и е

застанал на страната на монархията. Избухналият Вандейски бунт — трагично недоразумение на историята (народът е въстанал против народа) — е поставил под заплаха завоеванията на революцията. Неуките, фанатични, озлобени селяни са се повели подир вождовете на контрареволуцията — френските аристократи, лишили се от съсловните привилегии и обявили подла и кървава война на родината си. Разорени департаменти, опустошени полета, изгорени села, зверски убийства на републиканци — ето какво е донесла на Франция бунтовна Вандея.

На въстаналата Вандея е противопоставен лагерът на революцията: санкюлотите от батальона „Червеният калпак“, сражаващи се мъжествено с контрареволуцията в горите на Вандея, въстаналият народ на Париж, страдащ от глад и студ, но героично непоколебим. „Търпение. Правим революция“ — казва парижката беднота, наредена в безкрайни опашки пред продоволствените магазини. Войската на феодалната коалиция напредва към Париж, англичаните чакат само удобен момент, за да стоварят войски в Бретан. Но в народа няма никакво малодушие, той, „макар и мрачен, се радваше, че завинаги е премахнал тронове. Имаше голям наплив от доброволци, които предлагаха гърдите си. Всяка улица даваше цял батальон!“ — пише Юго в главата „Парижките улици в това време“.

Не разбирайки докрай буржоазния характер на революцията от 1789 година, същността на ония социално-политически противоречия, които са пораждали ожесточената борба между различните социални прослойки на „третото съсловие“, Юго е склонен да обясни тази борба с личната вражда, разделяща революционните вождове (оттук толкова тенденциозното изображение на срещата на Робеспьер, Марат и Дантон в кръчмата на улица „Паун“). Но великият романтик е имал усещането за мощта, величието и историческото значение на революцията. „Едновременно с укрепването на революцията този Конвент твореше цивилизацията. Пещ, но и наковалня. В този котел, в който кипеше терорът, ферментираше прогресът. В този хаос от сенки и в това бурно бягство на облаци излизаха огромни светли лъчи, успоредни с вечните закони. Лъчи, останали на хоризонта, винаги видими в небосвода на народите, които се казват — единият справедливост, другият търпимост, третият доброта, четвъртият разум, петият истина, следващият любов.“

Двата свята — на революцията и на контрареволуцията — са изобразени в романа в мощно контрастно противопоставяне. От едната страна — неумолимата наказваща гилотина, възплъщение на идеята за справедливо революционно възмездие. От другата страна — мрачната кула Тург, издигаща се самотно върху отвесна скала, олицетворение на вековете на феодалното робство, символ на жестокостта и насилието му. От едната страна — синът на революционния народ Симурден, бивш свещеник, загубил вяра в бога, но намерил нова вяра — родината, човечността, народа. От другата страна — аристократът маркиз дьо Лантенак, олицетворение на отиващото в миналото монархическо величие на Франция. И двамата са непоколебими в своята вяра, величествени и безпощадни в борбата за нея. И двамата имат един девиз: „Никаква милост, никаква пощада!“ И двамата безжалостно наказват не само враговете, но и своите, ако правят грешки. „Тези двама човека — пише Юго — си приличаха до известна степен. Бронзовата маска на гражданската война има две лица — едното лице е обърнато към миналото, другото лице е обърнато към бъдещето, но и двете лица са еднакво трагични. Лантенак бе първият от тия два образа, Симурден — вторият; само че горчивата усмивка на Лантенак беше мрачна, а по злобното чело на Симурден блестеше изгряваща светлина.“

Наред с тези две величествени фигури Юго рисува също така контрастни народни типове: добрият, жизнерадостен, беззаветно храбър сержант Радуб и войниците от батальона „Червеният калпак“ възплъщават революционния ентузиазъм, благородството и величието на републиканците; фанатизмът и зверската жестокост на вандейците Иманус, Халмало и др. ги правят истински чудовища, слепи изпълнители на волята на враговете на френския народ.

Цялото изображение на революционните събития в романа позволява да се направи изводът, че на принципния въпрос, който е стоял пред писателя в епохата на създаването на „Клетниците“ (кой е пътят за постигане на общочовешкото добро — пътят на революцията или пътят на личните благодеяния), Юго дава еднозначен отговор: истинската човечност и справедливост трябва да се търси не във революцията, а в самата нея.

Такава е позицията на Юго-историка, свидетеля на събитията на Парижката комуна и последвалата жестока разправа с комунарите.

Позицията на Юго-моралиста не е еднозначна. Писателят е знаел, че и републиката, творейки волята на класата и защитавайки нейните интереси, може да бъде жестока. Че революцията е необходима, че републиката трябва неизбежно да смени монархията, че в това е благо на човечеството, Юго не се съмнява. Но каква република? „Република на терора“ или „република на милосърдието“, „република на цивилизацията“... Въпросът за Юго не е нов. Още в обръщението си към избирателите на 26 май 1848 година Юго, уплашен от акцията на френските работници на 15 май 1848 година, е говорил за възможността от две републики: „Едната ще издигне червеното знаме вместо трицветното, ще претопа в метал статуята на Свободата, ще събори статуята на Наполеон и ще построи статуята на Марат, ще разруши френския Институт и Политехническото училище, ще отмени съществуването на Почетния легион, ще присъедини към величествения призив «Свобода, Равенство, Братство» зловещите думи «или смърт». Другата република, придържайки се към демократичния принцип, ще стане свещен съюз на всички французи в сегашно време и на всички народи в бъдеще, ще установи свобода без узурпация и насилие, равенство, което ще позволи да се развива естествено всеки, братство не на монаси в манастир, а на свободни хора... Тези две републики се наричат: едната — република на цивилизацията, другата — република на терора. Аз съм готов да посветя своя живот, за да установя първата и да попреча на втората.“<sup>[3]</sup>

За четвърт век, отделящ „Деветдесет и трета година“ от събитията на 1848 година, възгледите на автора са претърпели съществени изменения. Той е разбрал значението и правотата на якобинския Конвент, ролята на неговите революционни вождове. В една от записките, които не са влезли в романа, писателят говори за безсмъртието на Марат и назовава неговите духовни синове: „Той (Марат) се възражда в мъжа, който няма работа, в жената, която няма хляб, в девойката, принудена да продава себе си, в бордеите на Руан и Лил, в безработицата. Той се възражда в пролетариата!“<sup>[4]</sup>

Но, възхищавайки се от мъжеството и героизма на народа, разбирайки историческата необходимост от революционен терор, оправдавайки жестокостта на настоящия момент, Юго мечтае за „републиката на милосърдието“. Антитезата Лантенак — Симурден не изразява напълно отношението на Юго към революцията и писателят



създава образа на своя любим герой и същевременно антагонист на Симурден, защитник на „милосърдната революция“ — Говен. В душата на Говен дори в самия разгар на революционната борба законите на братството, обединяващи хората помежду им, живеят заедно с убежденията на републиканския войник. Говен — искреният, предан, мъжествен боец на революцията, готов всяка минута да даде живота си за републиката, не вярва, че революцията ще бъде оправдание на революционния терор в очите на потомците, опасява се, че терорът може да изопачи истинската същност на революцията. „Не може със зло да се направи добро... Революцията е взаимно разбирателство, а не ужас. Нежните идеи лошо се разпространяват от безсърдечни хора. Думата амнистия за мене е най-хубавата дума в човешкия език. Не искам да проливам кръв, без да жертвувам моята. Впрочем аз зная само да се сражавам, аз съм само войник. Но ако не може да се прощава, не си струва да побеждаваш“ — казва Говен на своя учител.

Симурден предупреждава ученика си, че в известен момент милосърдието може да стане една от формите на предателството. И този трагичен момент идва — революционният дълг и хуманистичните принципи влизат в непримирим конфликт в душата на Говен. Маркиз дьо Лантенак, безжалостният вожд на Вандейското въстание, спасил се по чудо от горящата кула Тург, доброволно се връща, за да изнесе от огъня децата на селянката Мишел Флешар, и се предава в ръцете на републиканците, като не само жертвува живота си, но и обрича на провал оглавявания от него бунт. Две бездни се разтварят пред Говен: да погуби маркиза или да го спаси? Говен-републиканецът разбира, че спасявайки Лантенак, той спасява най-злия враг на народа и на революцията, виновен за неизброими бедствия, връща вожда на Вандейското въстание, като отново поставя под заплаха републиката. Но благородното самопожертвуване на маркиза в очите на Говен е тържество на човечността в човека, оная човечност, за тържеството на която проливат кръвта си войниците на републиката. И „императивът на висшата човечност“ взима връх над революционния дълг на републиканския командир. Говен помага на Лантенак да избяга, а сам той се предава да бъде съден от революционния трибунал.

Романът завършва с потресаващата по своя трагизъм сцена на последния разговор между Симурден и Говен и наказването на

последния. За последен път, както в евангелската тайна вечеря (уподобяването на този разговор с тайната вечеря не е случайно: наказването на Говен според мисълта на Юго е изкупление на вината му пред републиката и същевременно изкупление на неизбежната жестокост на революцията), учителят и ученикът разчупват заедно хляб и пият от една чаша, за последен път говорят за това, на което и двамата са посветили живота си. Едва в този трагичен момент учителят смирено вниква в проповедта на ученика, разбиращ, че е виновен пред лицето на настоящето и е длъжен да заплати за тази вина с живота си. Но Говен съгласно концепцията на Юго е прав пред лицето на бъдещето, когато човек ще смъкне веригите на невежеството, жестокостта и предразсъдъците и свободно ще разпери криле под слънцето на свободата на човечността. Говен и Симурден са „двата полюса на истината“ — непримиримостта, необходима днес, и милосърдието, което ще стане възможно утре. Самоубийството на Симурден е признаване от писателя на моралната правота на Говен. В един от вариантите на романа Симурден казва пред смъртта си: „Има две неща, на които сме длъжни да се подчиняваме: законът и справедливостта. Законът иска смъртта на Говен, а справедливостта — моята.“

И така във финала на романа и Лантенак, и Симурден, и Говен се оказват като че ли в положението на герои от трагедиите на Корней, с тази разлика, че, поставени пред същия избор както Родриго и Полиент, предпочитат своята страст пред дълга, нравствения идеал пред политическите убеждения. Трагичният финал на „Деветдесет и трета година“ звучи като призив да не се забравят във великата борба за всеобщото добро страданията на отделния човек, да се пази човешкото в човека в критическите исторически ситуации и същевременно като свидетелство за неизбежната противоречивост на позицията на буржоазно-либералния художник в оценката на революцията.

Проблематиката на романа на В. Юго, написан преди повече от сто години по горещите следи на Комуната, възвестила зората на новата революционна ера, не е загубила своята актуалност за нас, хората на XX век. В наше време, когато борбата между старото и новото поражда кървави катаклизми, въпросите за отношението към революцията, за съотношението на морала и политиката, нравствената

отговорност на революционера и границите на политическото действие звучат особено остро. Тези въпроси се пречупват различно в произведенията на френските писатели от пламенния Р. Ролан, изминал пътя от позицията „над схватката“ към признаването на революцията, до мнозина прогресивни френски художници на днешния ден, създаващи незабравими образи на борците за свобода и щастие на народа.

Последният роман на В. Юго не е остарял, не се е превърнал в литературен паметник, в застинала картина на отдавна отишли си лица и събития. Той се възприема в наши дни като етично завещание на великия художник, живо драматично свидетелство за постоянните търсения на истините и пътищата, водещи човечеството към социална справедливост и хармония.<sup>[5]</sup>

М. Добродеева

---

[1] Цит. по: А. В. Луначарский. Собр. соч. в 8-ми томах, т. 6, М., 1965, стр. 98. ↑

[2] В. И. Ленин. Собр. соч., 4-е изд., т. 10, стр. 339. ↑

[3] Цит. по: А. В. Луначарский., Собр., соч. в 8-ми томах, т. 6, М., 1965, стр. 84. ↑

[4] Цит. по: André Wurmser. Conseil de révision. P., 1973, p. 167. ↑

[5] Статията и обяснителните бележки в края на книгата са взети от съветското издание на романа на френски език: Victor Hugo. Quatre vingtreise, Editions du Progrès, Moscou. ↑

# ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

**МОЯТА БИБЛИОТЕКА**



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.